

ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ ОПЕРАТОРІВ БЕЗПЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ

Злотніков А.Л., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

Пасічник В.І., кандидат психологічних наук, доцент, Роженко А.А.

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У сучасних наукових джерелах зазначається, що професійний психологічний відбір (ППВ) – це спеціалізована процедура вивчення та імовірнісної оцінки придатності людей до оволодіння спеціальністю, досягнення необхідного рівня майстерності й успішного виконання професійних обов'язків у типових і специфічно складних умовах.

Професійний психологічний відбір операторів безпілотних авіаційних комплексів має виявити осіб, котрі за своїми індивідуальними якостями найбільш придатні до навчання й подальшої професійної діяльності за цією конкретною спеціальністю та попередити можливість допуску до здійснення цієї діяльності людей, які не придатні за моральними якостями, станом здоров'я, освітою та психологічними особливостями.

Процедура, у результаті якої прийматиметься рішення про придатність кандидатів до служби у якості операторів безпілотних авіаційних комплексів, має включати декілька послідовних етапів.

Перший етап професійного відбору стосується соціально-правового аспекту, що полягає в перевірці відповідності кандидата певним соціально-демографічним (вік, освіта, громадянство, реєстрація за місцем проживання і т.п.), правовим і морально-етичним нормам (лояльність до обраної професії, відсутність негативних біографічних даних, вчинків та зв'язків, що компрометують, тощо).

Другим етапом відбору є медичний відбір, спрямований на виявлення явної або прихованої патології, що перешкоджає здійсненню професійної діяльності за зазначеною спеціальністю, у тому числі прихованих, стертих форм нервово-психічної патології.

Наступним етапом професійного відбору є психологічний відбір, що орієнтований на перевірку відсутності психопатології та на оцінювання наявних у кандидата професійно важливих якостей. Поняттям «професійно-

важливі якості» визначають сукупність індивідуально-особистісних особливостей кандидата, які зумовлюють ефективну реалізацію ним професійних функцій. Психодіагностичне обстеження, що в обов'язковому порядку проходять кандидати, будується на основі тестової батареї, затвердженої відповідними наказами Міністерства оборони України.

Погіршення працездатності після стресових ситуацій часто властиве людям зі слабким типом нервової системи. В екстремальних умовах такі люди можуть виконувати завдання з великими труднощами й помилками, у них повільно відновлюється працездатність.

Класична стратегія виділення професійно-важливих якостей базується на аналізі діяльності і професійних функцій певного фахівця. Результати такого аналізу відображаються у професіограмі як сукупності знань (технічних, санітарно-гігієнічних, технологічних, психологічних і психофізіологічних) про конкретний процес трудової діяльності, його організацію, операційно-технологічну і психологічну структури. Далі оцінюється ступінь значимості різних індивідуально-особистісних особливостей для ефективного виконання певної діяльності. Для цього відповідно до професіограми будується психограма, у якій окремі параметри інтерпретуються як вимоги до індивідуально-особистісних особливостей і виступають як професійно-важливі якості.

Отже, вихідним етапом вирішення методологічних, методичних та організаційних питань проведення професійно-психологічного відбору операторів безпілотних авіаційних комплексів має бути психологічне вивчення цього виду професійної діяльності й визначення вимог до людини як до суб'єкта праці. Таке дослідження дозволяє визначити критерії успішності професійної діяльності, обґрунтувати процедуру вибору тестів для оцінки і прогнозування ефективності діяльності.

У загальному плані для розроблення процедури ППВ операторів безпілотних авіаційних комплексів науковий пошук має включати чотири складові:

- 1) аналіз професійної діяльності;
- 2) визначення критеріїв відбору, підбір методів відбору;
- 3) перевірка інформативності й надійності методик;
- 4) експериментальна апробація проведення відбору, аналіз результатів і корегування критеріїв та методів.

Як видно зі змісту наведених вище складових, для якісного виконання такого значного за обсягом завдання та забезпечення потрібного рівня достовірності результатів наукового пошуку потрібно:

– набагато більше часу, ніж з квітня по червень поточного року при повному задіянні наявного кадрового потенціалу науково-дослідної лабораторії суспільно-політичних проблем НЦ ПС;

– створення організаційних можливостей для проведення психодіагностичних досліджень фахівців-операторів БпАК із залученням їх у потрібній кількості та з необхідними якісними характеристиками.

Доцільно було б реалізувати це завдання як ініційовану замовником НДР за час не менше ніж один рік (наприклад, з січня по грудень 2018 р.).

На теперішній час результати проведеної роботи з виконання даного оперативного завдання мають орієнтовний характер, оскільки отримані на основі застосування теоретичних методів дослідження та не доповнені емпіричними процедурами.

Проведений персоналом науково-дослідної лабораторії суспільно-політичних проблем НЦ ПС огляд значного обсягу наукових і спеціальних джерел та пошук відповідної інформації у Інтернет-мережі дозволили встановити, що використання безпілотних авіаційних комплексів при здійсненні воєнних та спеціальних операцій на теперішній час є загальносвітовою тенденцією. Різноманіття застосовуваних безпілотних літальних апаратів визначає максимально широкий спектр вимог до професійної підготовленості операторів, які здійснюють керування такими апаратами. Проте, поряд із наведеною у зазначених джерелах розрізною інформацією про кваліфікаційні вимоги до таких фахівців, на теперішній час нами не виявлені систематизовані дані щодо організації та методики здійснення у провідних країнах світу професійно-психологічного відбору операторів безпілотних авіаційних комплексів.

Професіограма оператора безпілотних авіаційних комплексів

У процесі аналізу професійної діяльності операторів безпілотних авіаційних комплексів, яка відноситься до спеціальностей системи «людина – техніка (озброєння)», було визначено, що керування деякими безпілотними літальними апаратами вимагає сформованості у них комплексу умінь та навичок, який наближається за змістом та складністю до пілотування літаків. Для управління БпАК в передбачених для них класах повітряного простору оператори повинні знати та дотримуватися правил організації повітряного руху. При цьому управління БпАК може бути як ручним, так і використовувати поєднання ручного і автоматизованого. Незалежно від типу елементів управління, оператор БпАК повинен бути здатний безпечно виконати завдання індивідуально та у взаємодії з іншими пілотованими і безпілотними літальними апаратами, включаючи точне та ефективне реагування на надзвичайні ситуації, а також вміння інтегрувати свою діяльність до загальновійськових операцій (бойових дій).

Успішна реалізація зазначених вище дій можлива при наявності високого рівня координації рухів, розподілу та концентрації уваги, аналітичності мислення, нервово-психічної стійкості, швидкої просторової реакції та інших якостей.

Сформованість знань, навичок та умінь операторів БпАК має відповідати базовому кваліфікаційному рівню та визначати подальшу спроможність досягнення ними у процесі професіоналізації більш високих кваліфікаційних рівнів (БКР II, III, IV).

Обсяг та надійність засвоєння необхідних професійно важливих знань висуває значні вимоги до інтелектуальної сфери оператора. Так, він має володіти знаннями про:

- структуру та порядок використання повітряного простору України;
- порядок управління повітряним рухом та правила польотів;
- аеродинаміку (практичну аеродинаміку);
- конструкцію БпАК;
- льотну та технічну експлуатацію БпАК;
- повітряну навігацію;
- метеорологію;
- порядок ведення радіозв'язку (у тому числі авіаційною англійською мовою ІСАО рівень 4);
- особливості виконання бойових (спеціальних) завдань та ін.

Ще більш широке коло вимог до компонентів психологічної структури особистості оператора БпАК висуває перелік професійних умінь та навичок, якими він має володіти. Це:

- використання польотних та топографічних карт;
- вибір маршрутів польоту, виходячи з умов виконання завдання;
- складання штурманського плану польоту;
- виконання штурманських та інженерно-штурманських розрахунків;
- виконання дій в особливих випадках польоту;
- планування польоту (вильоту та прибуття БпЛА);
- використання комп'ютеризованих систем забезпечення польоту;
- управління діями екіпажу;
- організація та здійснення зв'язку;
- експлуатація БпАК;
- здійснення підготовки та виконання польоту;
- здійснення повітряної навігації;
- реалізація дій у аварійних ситуаціях;
- виконання післяпольотних процедур й ін.

Особливо високим ступенем ризику характеризується бойова діяльність операторів тактичних БпЛА. Оператори тактичних БпЛА повинні бути максимально зібраними та мати постійну бойову готовність до виконання своїх службових обов'язків, адже виконання бойових завдань на незначній відстані від позицій противника в умовах серйозної загрози життю та здоров'ю потребує великого напруження психічних і фізичних ресурсів, оперативного прийняття відповідальних рішень. Ці переживання можуть травмувати психіку практично здорової людини. Тому орієнтація на чітке та суворе дотримання вимог особистої безпеки операторами БпЛА є найважливішим фактором запобігання втрат серед цих фахівців.